

زیبایی شناسی تزئینات کلیساهای قفقاز

زهره شیرازی
کارشناس ارشد معماری منظر
zohreshirazii@yahoo.com

چکیده

با نگاه زیباشناسانه به یک اثر هنری، علاوه بر ظاهر به باطن و پیش‌زمینه شکل‌گیری اثر نیز پی می‌بریم. زیبایی‌شناسی با مطالعه ماده و عینیت یک پدیده به علل وجودی و چرایی آن می‌رسد. در مواجهه با بناهای مذهبی به طور خاص کلیسا، در دو کشور ارمنستان و گرجستان، دو رویکرد متفاوت در برخورد با تزئینات در دوران معاصر مشاهده شد. با مقایسه تزئینات کلیسا در این دو منطقه، با توجه به سابقه تاریخی نسبتاً مشابه، در رویکرد معاصرشان تفاوت‌هایی دیده می‌شود. در گرجستان تزئینات الحاقی زیادی بی‌رویه به بنای کلیسای اولیه اضافه شده که وسیله‌ای برای تبلیغ مسیحیت، نمایش کلیسا و قدرت حکومت در منظر شهر است. در حالی که در ارمنستان تزئینات بی‌پیرایه به شیوه صدر مسیحیت حفظ شده و تلاشی جهت اضافه‌کردن یا تغییر آن صورت نگرفته است؛ رویکردشان حفظ منظر تاریخی با حداقل تزئینات و نمایش معماری اصیل کلیساست.

واژگان کلیدی

تزئینات، کلیساهای قفقاز، زیبایی‌شناسی، تاریخ‌گرایی، هنر نمایشی.

بررسی یک اثر از دیدگاه زیبایی‌شناسی، روشی است که در تلاش برای کشف رابطه ظاهر و باطن یک اثر است و وظیفه یافتن نوع تفکر حاکم بر آفرینش اثر را برعهده دارد. با بررسی و تحلیل تزئینات بناهای مذهبی هر ملت، به روند تکامل تفکر، جهان‌بینی و عوامل تأثیرگذار بر آنها پی می‌بریم که البته با شروع دوره مدرن و قدرت‌گرفتن شیوه تفکر عقلانی، اعتقادات مذهبی روز به روز در زندگی مردم کم‌رنگ‌تر و عوامل جدید جایگزین آن شده است. با توجه به اینکه هنوز بناهای اصیل و بکر مذهبی در تمدن‌های کهن، همچون قفقاز، وجود دارد، اما تغییر دیدگاه و عقاید سبب تغییر نوع نگاه به تزئینات در بناهای مذهبی شده است. مطالعه شیوه جدید برخورد با تزئینات، به عنوان ویتربینی برای بیان عقاید هر ملت، به ما کمک می‌کند با نگاه جدید مردم به زندگی آشنا شویم.

هنری که از هر تمدن به یادگار می‌ماند، حاصل تعامل زندگی انسان با محیط در طول تاریخ است. هر منطقه با زمینه جغرافیایی، فکری و مذهبی متفاوت، هنری گوناگون نیز دارد. تزئینات، به عنوان نمودی از فرهنگ و هنر هر تمدن، در قالب‌های گوناگون ظاهر می‌شود و به بیان وجهی از عالم با توجه به چگونگی درک بیننده و زمینه مؤثر بر تفکر او می‌پردازد. از طرف دیگر در طول تاریخ میان ملت‌های مختلف تبادلات فرهنگی صورت می‌گیرد و هنری مرکب از جهان‌بینی و سلیقه متفاوت شکل می‌گیرد. مذهب در زندگی انسان سستی مهم‌ترین نقش را ایفا می‌کند که تجلیات آن در آثار به جامانده از گذشتگان نیز قابل مشاهده است. مذهب به عنوان بارزترین نمود طرز تفکر و هویتی هر تمدن کهن بر هنر ملت‌های سنتی تأثیر فراوان داشته است.

فرضیه

تزئینات در کلیساهای گرجستان امروز تحت تأثیر رویکردهای مدرن، به دنبال تقویت جنبه‌های بصری و عینی زیبایی فضا، در راستای حفظ کلیت شهر، منظر شهری و جلب گردشگر است. در مقابل تزئینات امروزی در کلیساهای ارمنستان بخشی از منظر تاریخی سرزمین آنها بوده که جنبه‌های ذهنی زیبایی و محتوایی را مد نظر دارند.

تعریف زیبایی‌شناسی

زیبایی به عنوان امری نسبی در نگاه هر فرد با دیگری متفاوت است. زیبایی مفهومی سهل و ممتنع است، همگان آن را درک می‌کنند ولی به طور واضح قابل بیان و توجیه نیست. در علم زیبایی‌شناسی، ظاهر شیء اصل نیست و زیبایی‌شناسی نیازمند مطالعه عوامل مختلفی است که بر روی پدیده یا ناظر اثر می‌گذارد. "اثر هنری، یک شیء و در همان حال یک رویداد تاریخی است" (گاردنر، ۱۳۹۲: ۱۵). درک زیبایی نیازمند برقراری ارتباط بین ذهن بیننده و شیء بیرونی است. از آنجاکه زیبایی امری نسبی است، لذا به ذهنیت بیننده، سابقه علم زیبایی‌شناسی و همچنین تعداد دفعات تکرار موضوع بستگی دارد. «نیوتن» نوع درک از زیبایی را در ارتباط با زمینه شکل‌گیری شیء می‌داند: میزان زیبایی احساس لذتی در ادراک‌کننده است که بر اثر تمایل به تکرار تجربه فردی در عالم مشاهده درونی حاصل می‌شود، این تمایل نیز بر اثر تجربه در هر زمینه، در انسان تکوین می‌یابد (نیوتن، ۱۳۶۶: ۲۵۷). بنابراین ذهنیت فرد نقش عمده‌ای در درک او از زیبایی دارد. معیارهای اندازه‌گیری زیبایی‌شناسی به دو دسته عینی و ذهنی شامل مشخصات شیء و عوامل تاریخی، سیاسی و باورها خلاصه می‌شود. برخی برای سیاست و عوامل وابسته بدان در زیبایی‌شناسی هنر یک ملت، نقش فراوانی قائل

شده‌اند. «فلسفی» از قول «بریس گات» زیبایی‌شناسی را نمایانگر ایدئولوژی و آرمان‌های طبقه اجتماعی می‌داند و عقیده دارد که از سده ۱۹م. به بعد هنرمندان افکار سیاسی و اجتماعی خود را از طریق هنر بیان می‌دارند (فلسفی، ۱۳۸۸: ۱۷۵). برای بررسی زیبایی‌شناسانه یک اثر لازم است شرایط سیاسی حاکم بر اجتماع نیز در نظر گرفته شود. بنابراین معیارهای زیادی برای اندازه‌گیری این امر کیفی وجود دارد که در هر دوره و زمینه‌ای متفاوت است. به طور کلی هماهنگی بین اجزا و درک کلیت، نظم داشتن و متناسب بودن از مواردی است که به زیبایی صورت منجر می‌شود.

تزئینات در کلیسا: هنر مذهبی - مسیحی

هنر در گسترش و ماندگار کردن ادیان نقش مهمی را در طول تاریخ ایفا کرده است. مذهب مهم‌ترین بخش زندگی انسان سنتی است و هنر مذهبی از جلوه‌های هویتی تمدن‌های کهن به شمار می‌رود. به عقیده «بورکهارت»، هنر مقدس برای انسان سنتی، مکانی برای دست‌یابی به عالم ماوراء است. برای اقوام ساکن یکجانشین، هنر مقدس، ساختمان حرم یا جایگاه مقدسی است که روح الهی یا نماینده او در زمین، به صورت غیبی در آن ساکن است (بورکهارت، ۱۳۹۰: ۱۷). همه مذاهب دارای نمادهایی هستند که نشناختن آنها، هنر و تزئیناتشان را بیهوده و خرافی به نظر می‌رساند. میل به تزئین از ابتدا در بشر وجود داشته است. نماد و آرایه‌ای که به عنوان تزئین یک مکان به کار برده می‌شود، روشی در بیان و ماندگار کردن عقاید یک ملت و از ابزارهای معرفت آن تمدن است. تزئین به عنوان آخرین لایه‌ای که به بنا اضافه می‌شود، مانند یک ویتربینی و وظیفه انتقال اصلی‌ترین تفکرات را به بیننده دارد. در واقع نقوشی که ما به عنوان تزئین بنا می‌شناسیم، برای سازندگان آنها مفهومی فراتر از آرایش داشته و صرفاً برای زیبایی ظاهری الحاق نشده است. شیوه

شیوه‌های هنری صدر مسیحیت و تا حدودی بیزانس بیش از سایر هنرها در بناهای مذهبی منطقه قفقاز مشاهده می‌شود و این هنر با توجه به شرایط حاکم بر جامعه و نوع تعالیم دینی، هنری صرفاً مذهبی است.

از آنجاکه دین مسیح در کشورهای ریشد کرد که هنر یونانی و رومی، به عنوان تمدن‌های مطرح دوران باستان، در آنها وجود داشته است، لذا هنر مسیحیت برگرفته از هنری می‌شود که از قبل در آن سرزمین رایج بوده است. بنابراین پیکرتراشی و حجاری به عنوان هنر رومیان و یونانیان باستان، وسیله‌ای برای بیان مفاهیم هنری صدر مسیحیت شد. هنر نقاشی و موزاییک‌کاری موجود در دیواره مقابر دخمه‌ای و صومعه‌های مربوط به دوران مسیحیت به شرح داستان‌های مقدس می‌پردازد (تصویر ۱).

شمایل‌نگاری تا قبل از علنی شدن مسیحیت هنری مذموم بوده و در بناهای مقدس اولیه که همچنان دست‌نخورده باقی مانده‌اند، اثری از آن دیده نمی‌شود. ولی در کلیساهای باقی‌مانده از گذشته در منطقه قفقاز تغییراتی دیده می‌شود که در ادامه روند قبل نیست. با مشاهده نمود بیرونی اثر و مطالعه و تحلیل آن از نگاه زیباشناسی به چرایی شکل‌گیری و تغییر آن با توجه به شرایط زمینه‌ی خواهیم برد که در آنها با تزئینات الحاقی مواجه می‌شویم.

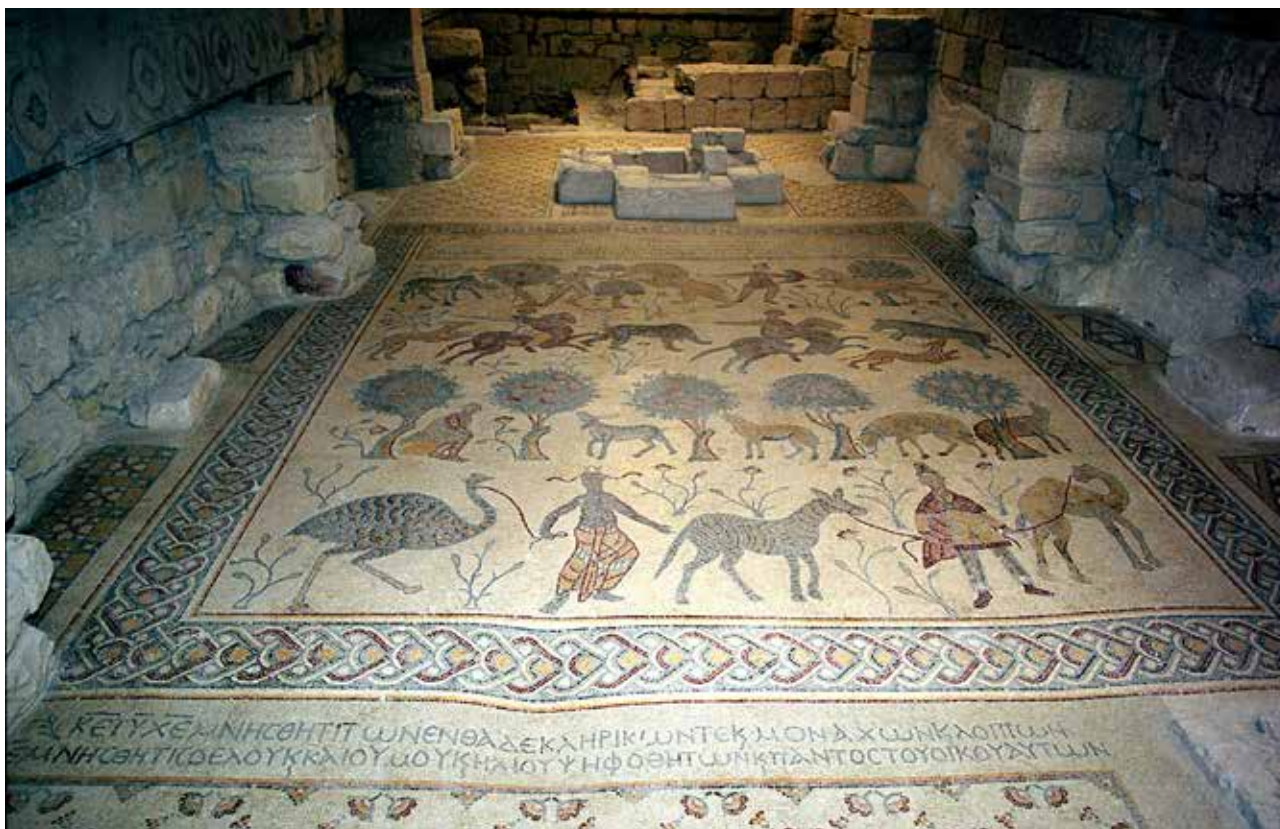
شیوه بیان با سنگ و هنر سنگ‌تراشی، مربوط به مردمانی است که در طی ادوار مختلف تاریخی، با زندگی در کوهستان، راه و رسم و شیوه کنار آمدن با سنگ بومی را یاد گرفته‌اند. معماری بومی سنگی از دوران کهن اورارتوها، اشکانیان و ساسانی به جا مانده است. با وجودی که در این منطقه مسیحیت زودتر از سایر کشورها به رسمیت شناخته شده، ولی تجربه دوره‌های جدید هنری مانند گوتیک، رنسانس و تکامل هنر اولیه را نداشتند و هنوز خلوص هنر صدر مسیحیت در کلیساهای آن دیده می‌شود. در زمینه‌های گوناگون علاقه به حفظ سنت، نسبت به تغییر و نوشدن بیشتر است. در دوره معاصر، به جز چند شهر بزرگ، زندگی ساده روستایی و وابسته به دام و کشاورزی ادامه دارد، تعداد انگشت‌شماری از مردم با زبان غیر بومی آشنایی دارند و علاقه‌ای نیز برای یادگیری دیده نمی‌شود. تعصب ایشان به حفظ فرهنگ در سایه نمودهای فرهنگی چون زبان، برگزاری مراسم مذهبی تشریفاتی و متعصبانه، نوع زندگی خانوادگی و جمعی، دیده می‌شود. فقدان قدرت مرکزی ثابت و تعصب آیین ارتودکس به حفظ اصول اولیه دینی می‌تواند از علل آن باشد.

کلیساهای این منطقه به سبک معماری صدر مسیحیت و بیزانس ساخته شده و تزئیناتشان نیز بسیار کم و مربوط به همین دوران است. تزئینات کلیسا، به ویژه در گرجستان، الحاقی و جدا از بناست. بدین معنا که حذف تزئینات، تقدس بنا را در ذهن بیننده معاصر کم می‌کند. نه مانند دوره مدرن جرأت حذف کامل تزئینات را داشته‌اند و نه مانند گذشته، تقدس را در خلوص بنا و معنا و باطن کلیسا دیده‌اند؛ به نوعی نقش مقدس مانند یک اعلامیه تقدس بنا را اعلام می‌کند. تزئیناتشان از لحاظ بصری وحدت ندارد و عامل وحدت‌بخش بین

بیان و نوع نظم حاکم بر اثر هنری از عواملی است که هنر یک گروه را از گروهی دیگر متمایز می‌کند. نظم حاکم بر هر اثر هنری به زمینه اثر وابسته است. در جایی بسیار پیچیده و در جایی دیگر بسیار ساده نمود پیدا می‌کند. نقوش مقدس به نوعی تلاش سازندگان در بیان زیبایی و شهودی از ماوراء است که به طرق مختلف و وابسته به زمینه شکل‌گیری و خالق آن اثر شکل پیدا می‌کند. به عقیده «شوان» در هنر مقدس انسان در همه جا نظم و قاعده و رمز و راز می‌یابد. در این هنر ممکن است رمز و راز و یا نظم هر کدام، به تناسب موضوع اهمیت بیشتری نسبت به دیگری پیدا کند؛ ولی آنچه مسلم است هر دو عنصر همواره وجود دارند و در مسیر کمال در حرکتند (شوان، ۱۳۸۲: ۱۶). تقدس یک اثر هنری به عوامل زیادی بستگی دارد؛ تصویرکشیدن یک سنت یا اعتقاد دینی، قرار گرفتن در یک مکان مقدس و مهم‌تر از همه موضوع اثر و شمایل‌نگاری است که با به تصویرکشیدن یک رویداد مقدس، به اثر ارزش می‌دهد (محمودی و الیاسی، ۱۳۸۸: ۱۵۰ و ۱۵۱). نقوشی که تکرار می‌شود مقدس است و معمولاً قداست خود را مدیون مردم، داستان‌ها و اتفاقاتی است که برای شخصیت‌های مذهبی رخ داده است. تزئینات موجود در کلیسا، در هر دوره با توجه به شرایط حاکم متفاوت شده و در طول زمان به اشکال گوناگون درآمد است. مسیحیت، دینی است که هنرش فقط در کلیسا تجلی پیدا کرده و وارد عرصه‌های دیگر زندگی مردم نشده است. در حقیقت، کلیسا، اصلی‌ترین فضای دین مسیحیت و تنها منبع هنری آنها به شمار می‌رود. براساس مشاهدات میدانی، تزئینات در کلیساهای کهن را به دو بخش درونی و نمای بیرونی می‌توان تقسیم کرد. نمای بیرون بیشتر حجاری نقوش گیاهی و نمادین، و تزئین فضای داخلی، معمولاً شمایل‌نگاری از روایات مربوط به مسیح، حواریون و شهدای مقدس و به ندرت نقاشی است. شیوه ارائه نقوش متناسب با زمینه تاریخی، جغرافیایی و اجتماعی کلیسا متفاوت می‌شود. در کلیساهای صدر مسیحیت نوع ارائه بسیار ساده است. بیشتر حجاری‌ها با الهام از هنر رومی و یونان باستان بوده، شمایل‌نگاری در آنها معمولاً کمتر است و اگر هم باشد الحاقی دوران بعدی است. آثار متعلق به صدر مسیحیت را تنها می‌توان از موضوعشان از هنر رومی تشخیص دهیم نه از روی سبکشان. "به روی هم، مسیحیان آن زمان درست به اندازه معتقدان به دین روم، "رومی" بودند" (گاردنر، ۱۳۹۲: ۲۲۱). با به رسمیت شناخته شدن دین مسیح و تلفیق آن با حکومت و سیاست، سادگی صدر مسیحیت کم‌کم جایش را به کلیساهای پرکار و پرتزئین دوران بعد داد و هدف بیشتر نمایش قدرت مسیح و حکومت مسیحی شد تا دین و آیین مسیحیت.

زیبایی‌شناسی تزئینات ابنیه مذهبی در قفقاز

ارمنستان اولین کشوری است که دین مسیح را به رسمیت شناخت و آداب و رسوم و هنر مسیحی را در منطقه قفقاز علنی کرد.

تصویر ۱. موزاییک‌کاری کف بنای مقدس قله نیبو (Nebo Mount) در اسرائیل که روایتی از زندگی حضرت موسی (ع) را به تصویر می‌کشد.
مأخذ : www.marbleexports.com

از یک سمت کامل و از سمت دیگر در حال شکل‌گیری بود، کامل به نظر رسیدن آن در یک بخش بدان معنی است که به عنوان یک کل دیده نمی‌شود و چیزی جز یک الحاق نیست و مهم‌تر اینکه برای تبلیغات و جلوه کلیسا بهتر است تا تکامل تدریجی آن (تصویر ۲).

از طرف دیگر تزئینات در کلیسای "ژوریس ماما" در تفلیس دست‌نخورده باقی مانده است. ژوریس ماما کلیسایی محلی با مقیاس کوچک با نمای آجری و کاشی‌کاری فیروزه‌ای مختصری در گنبد بود. داخل کلیسا، تابلوهای نمایشی کمتر است و بنای اصلی بیشتر دیده می‌شود. از آنجاکه عبادت‌کنندگان مردم محله بودند و جنبه حکومتی و نمایشی آن کمتر بود، بنابراین از نیاز به تبلیغات نیز کاسته می‌شود و بنای اصلی با اصالت بیشتری پابرجا مانده بود (تصویر ۳).

در کلیساهای بزرگ و پربیننده گرجستان، مانند صومعه بگراتی (Bagrati's Cathedral) در شهر کوتایسی (Kutaisi)، قاب‌ها و نقاشی‌های دیواری در دوره معاصر به بنای اصلی الحاق شده که بیشتر جنبه نمایشی و تبلیغاتی دارد. ارتفاع نصب، شیوه اجرا، رنگ‌بندی و ترکیب آن با بدنه و سایر تزئینات، همه در راستای این هدف (دیده‌شدن و اطلاع‌رسانی) صورت گرفته و در بسیاری از موارد نیز بسیار ابتدایی و به گونه‌ای ناشیانه است. تقدس، کم‌نوری

اجزا درک نمی‌شود. اصول زیباشناسی کلاسیک اولیه در هر تزئین به عنوان تک اثر وجود دارد و در ترکیب با کل دیده نمی‌شود که نشان‌دهنده الحاق شدن به بنا در زمان‌های مختلف توسط افراد متفاوت است. به بیان دیگر، هر نقش به تنهایی با مهارت کار شده ولی با نقوش دیگر ترکیب نشده است. اصول کلاسیک هنر مانند تقارن و تعادل در کلیت معماری بنا دیده می‌شود ولی در تزئینات اثری از زیبایی‌شناسی کلاسیک دیده نمی‌شود.

• گرجستان

اولین چیزی که در فضای داخلی کلیساهای گرجستان جلب نظر می‌کند، کثرت تابلوهای نصب شده در ارتفاع دید انسان بر دیوارهاست. اصول اولیه زیبایی‌شناسی شامل تناسب در اندازه، یکسان بودن در نوع قاب‌بندی، روش نصب و ترکیب تابلوها در کنار هم رعایت نشده و شیوه رنگ‌آمیزی و تکنیک‌های اجرا بیانگر عمر کوتاه تابلوهاست. به نظر می‌رسد ادبیات هر تابلو اهمیت بیشتری در مقابل درک کلی از مجموعه آنها داشته است. ظاهراً نصب این تابلوها جهت پرشدن فضای داخلی بوده و بیشتر تبلیغاتی و نمایشی است. در کلیسای "مادر خدا" در شهر گوری (Guri) گرجستان، تزئینات

تصویر ۲. دو جداره کنار محراب، در تزئینات نامتقارن هستند. یکی کامل شده و دیگری تازه در حال شروع شدن است. کلیسای مادر خدا، شهر گوری، گرجستان. عکس: زهره شیرازی، آرشیو مرکز پژوهشی نظر، ۱۳۹۲.

نقاشی، فلزکاری، موزاییک‌کاری، به جنبه‌های بصری و معیارهای عینی زیبایی‌شناسی توجه بیشتری شده است. در کلیساهای قدیمی‌تر تزئینات جدید به صورت قاب‌های آماده و در کلیساهای جدید با نقاشی روایی روی دیوار و نصب قاب همراه است. این تزئینات فقط در ظاهر شبیه دوران گذشته است و برخلاف کلیساهای کهن فضای مقدس و معناگرا به وجود نمی‌آورد، همچنین با تزئینات زیاد و پر راز و رمز و تشریفاتی با نظم پیچیده همچون کلیساهای عظمت‌گرای گوتیک یا دوران‌های باروک و روکوکو، فضای کلیسا پرابهت نشده است. زیبایی‌شناسی آن صرفاً ظاهری است.

• ارمنستان

در کلیساهای ارمنستان، تزئینات الحاقی بسیار کم بوده و تلاش بسیاری در حفظ آثار گذشته شده است. اصول زیبایی‌شناسی تزئینات و تابلوها در کلیسا، از دوره گذشته و هنر صدر مسیحیت و بیزانس تبعیت می‌کند و الحاقات جدید در آن بسیار کم است. در مجموعه صومعه و کلیسای "حق پات" (Haghpat) ارمنستان، همانند بیشتر

و روحانیت کلیسای صدر مسیحیت با تابلونقاشی‌های جدید با موضوعات مذهبی جایگزین شده است (تصویر ۴). به جای تزئین سرتاسری در دیوار و متناسب با کالبد کلیسا، روی برخی از ستون‌ها و جداره‌ها بدون توجه به سایر بخش‌های کلیسا قرار گرفته و هر کدام داستانی متفاوت را به تصویر کشیده است. در کل تزئینات از دیواره داخلی کلیسا جدا بوده و الحاقی بودن آن بسیار مشهود است، به طوری که تغییر مکان یا حذف هر کدام از آن‌ها تغییری در کلیت کلیسا به وجود نمی‌آورد.

در کلیسای "آنانوری"، سردر پرکار با خط نوشته‌هایی که روی سنگ حجاری شده است و داخل بنا نقاشی و تابلوها از شخصیت‌های مقدس و روایات تاریخی دیده می‌شود. در بنای جدیدتر، دیوارها سفید رنگ‌آمیزی شده‌اند و تابلوها الحاق شده، در حالی که بخش قدیمی‌تر، بسیار ساده و عاری از تزئینات است (تصویر ۵).

در کل، گرچه کلیساهای گرجستان کم و بیش دارای تزئینات به سبک دوره‌های گذشته است، ولی با تغییراتی که در دوران جدید انجام شده، همچون به‌کارگیری رنگ‌های متنوع، نورپردازی خاص شبانه، استفاده از هنرهای مختلف و گاه ناهماهنگ همچون

تصویر ۴. در دوره معاصر قاب‌های نمایشی در ارتفاع دید انسان به بنای قدیم صومعه بگراتی شهر کوتایسی افزوده شده است. گرجستان. عکس: زهره شیرازی، آرشیو مرکز پژوهشی نظر، ۱۳۹۲.

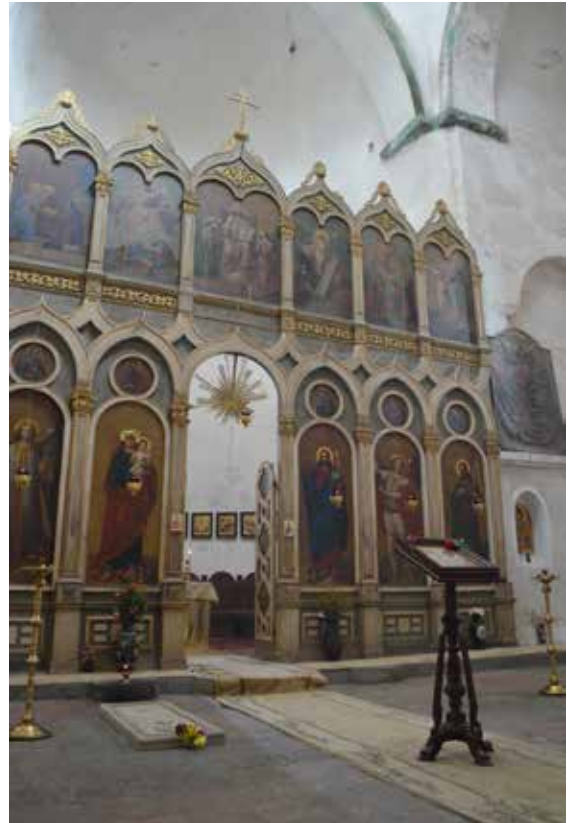
تصویر ۳. قاب‌های تزئینی و تبلیغاتی در کلیسای کوچک ژوریس مامای تفلیس به ندرت دیده می‌شود. گرجستان. عکس: زهره شیرازی، آرشیو مرکز پژوهشی نظر، ۱۳۹۲.

شده است. در بسیاری از جاها فضای تاریک، وهم‌آلود و کم نور داخل کلیساهای قدیمی حفظ شده است. در اینجا رویکرد حفظ تزئین و منظر تاریخی با کمترین دستکاری در بنای قدیمی و پای‌بندی به اثر باستانی است. در صومعه گگارد (Gegard) نشانه‌هایی از معابد قدیمی و مهرپرستی دیده شد با تزئینات ساده و خلوص اولیه که حجاری آن حفظ شده بود و تزئین الحاقی جدیدی نداشت. نقوش ظریفی از صلیب، حیوانات و گیاهان مقدس بر نماهای سنگی دیده می‌شد (تصویر ۷).

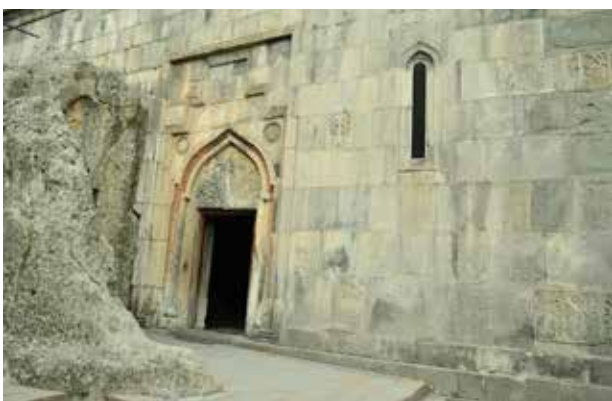
در این صومعه نمونه‌ای از زیبایی‌شناسی ذهنی و تاریخ‌گرایی کلیساهای ارمنستان دیده می‌شود. در کل، زیبایی این کلیساهای، یک زیبایی بصری نیست و با معیارهای زیبایی عینی مطابقت ندارد، بلکه بیننده با فضایی وهم‌آلود مواجه می‌شود که یادآور ویژگی‌های دوران کهن و صدر مسیحیت است. لذا زیبایی موجود در این فضاها در ارتباط دادن ذهن بیننده با مفاهیم تاریخی و باورها و ارزش‌های به جای مانده از گذشته زاینده می‌شود. برای جذب گردشگر به همان شیوه قبل حفاظت شده و در لحظه فضای کلیسای کهن را القاء می‌کند که با دیدگاه مذهبی امروزشان در تناقض است.

کلیساهایی که در منطقه قفقاز دیده شد، تزئینات بیشتر در درون بناست، نمای بیرونی ساده و تقارن در جزئیات تزئینات به ندرت رعایت شده است. به طور مثال پایه یا سرستون‌ها فقط در یک جبهه کار شده و جبهه‌های دیگر ناتمام است. در دوره معاصر تلاشی برای تکمیل آن صورت نگرفته و به همان شیوه قبل حفظ یا مرمت شده است. در این صومعه، گونه‌های مختلفی از حجاری نقوش صلیبی شکل بر دیواره کلیسا دیده می‌شود که شبیه امضای اثر باستانی، ثبت حضور و یادگاری نوشتن است. این شیوه کم و بیش در جاهای دیگر نیز تکرار می‌شود. همان‌طور که گفته شد، هر آرایه به عنوان تک اثر خاص و پرکار است و اصول زیبایی‌شناسی در آن رعایت شده ولی با دیگر نقوش رابطه‌ای برقرار نکرده و قابلیت ارزیابی در مجموعه را به عنوان یک کل ندارد (تصویر ۶).

در ارمنستان، از یک سو کلیسای جدیدی ساخته نشده و از سوی دیگر بناهای قدیم دست‌نخورده مانده است. قاب‌های انگشت‌شمار فضای داخلی، معمولاً ارزش تاریخی بیشتری دارد و با فضای وهم‌آلود و تاریک کلیسای ابتدای مسیحیت و بیزانس بسیار نزدیک است. بقیه تزئینات در حال از بین رفتن و یا با حفظ اصل آن، مرمت

تصویر ۵. در دوران معاصر، در کلیسای آنانوری، به بنای جدید و پراستفاده‌تر، قاب‌های نمایشی اضافه شده، در حالی‌که در بنای کوچک قدیمی، تزئین جدیدی افزوده نشده است. گرجستان.
عکس: زهره شیرازی، آرشیو مرکز پژوهشی نظر، ۱۳۹۲.

تصویر ۷. عنصر رابط بین تزئینات به‌جا مانده از گذشته در صومعه گغارت دیده نمی‌شود و به همان سبک گذشته حفظ شده است. ارمنستان.
عکس: زهره شیرازی، آرشیو مرکز پژوهشی نظر، ۱۳۹۲.

تصویر ۶. حجاری‌های قدیم، که بیشتر به امضا و یادگاری شبیه است، در صومعه حق‌یات به همان سبک گذشته دیده می‌شود. ارمنستان.
عکس: زهره شیرازی، آرشیو مرکز پژوهشی نظر، ۱۳۹۲.

نتیجه‌گیری

مورد بررسی قرار داد. اول کلیساهای گرجستان که با حفظ سبک معماری گذشته، الحاقات تزئینی به جا مانده از گذشته با افزودن قاب و در بناهای جدید، با نقاشی روی دیوار و افزودن قاب تزئینی، با هدف نمایش و تبلیغ آیین مسیحیت و قدرت کلیسا در راستای حفظ آن در منظر شهر صورت گرفته است. از سوی دیگر در کشور ارمنستان، کلیسای جدیدی ساخته نشده و تزئینات، به همان سبک اولیه حفظ شده و نگاهشان به کلیسا بیشتر یک اثر تاریخی است که به خوبی به همان شکل اولیه باید حفظ شود.

در هر دو کشور، برخورد با تزئین، نقش نمایشی و جذب گردشگر مهم‌تر تقدس بنا است. به بیان دیگر در هر دو مفهوم تقدس کلیسا و انتظاری که از تزئین در بنای مذهبی می‌رود، نادیده گرفته شده و بر پایه یک زیبایی‌شناسی لحظه‌ای و صرفاً بصری و گردشگری پذیرد بنا شده است؛ در ارمنستان با رویکرد حفظ اصلیت تاریخی آن و در گرجستان با هدف نمایش در منظر شهری.

با گذشت زمان و دور شدن از دوران مسیحیت اولیه، سبک تزئینات به جا مانده، مرمت شده یا الحاقی جدید، همه مربوط به صدر مسیحیت و موارد بسیار کمی دوران بیزانس است. زیبایی‌شناسی تزئینات بناهای مذهبی در ابعاد مختلف جامعه‌محور، تاریخ‌محور، حکومت محور و ... می‌تواند صورت بگیرد.

با زیبایی‌شناسی تزئینات کلیساهای امروزی منطقه قفقاز، پی می‌بریم که فقط در ظاهر شبیه دوران گذشته است و برخلاف کلیساهای کهن معناگرا نیست، اثری نیز از کلیسای عظمت‌گرای گوتیک یا پر راز و رمز و تشریفاتی دوران‌های باروک و روکوکو در آن دیده نمی‌شود. بیشتر زیبایی‌شناسی صرفاً بصری بوده که مبتنی بر رویکردهای مدیران شهری و نحوه برخورد آن‌ها با بنای تاریخی و مذهبی‌شان است.

در منطقه قفقاز، زیبایی‌شناسی تزئینات کنونی در بناهای مذهبی مسیحیت همچون کلیسا و صومعه را می‌توان با دو رویکرد متفاوت

پی‌نوشت

۱. فیلسوف آلمانی سده نوزدهم.

فهرست منابع

- بوركهارت، تیتوس. (۱۳۹۰). هنر مقدس، ترجمه: جلال ستاری، چاپ پنجم، تهران: انتشارات سروش.
- شوان، فریتهوف. (۱۳۸۲). مبانی زیبایی‌شناسی جامع، ترجمه: محمدرضا ریخته‌گران، تهران: ساقی.
- قزلسفلی، محمدتقی. (۱۳۸۸). زیبایی‌شناسی و سیاست؛ بازتاب سیاست در رویکرد رئالیستی به هنر، پژوهشنامه علوم سیاسی، ۵ (۱): ۱۹۷-۱۶۷.
- گاردنر، هلن. (۱۳۹۲). هنر در گذر زمان، ترجمه: محمد تقی فرامرزی، چاپ سیزدهم، تهران: انتشارات نگاه.
- محمودی، ابوالفضل و الیاسی، پریا. (۱۳۸۸). رویکردهای دینی به هنر مقدس، فلسفه دین، ۶ (۴): ۱۵۸-۱۳۹.
- نیوتن، اریک. (۱۳۶۶). معنی زیبایی، ترجمه: پرویز مرزبان، تهران: انتشارات علمی فرهنگی.